

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТІКАННЯ КОНФЛІКТІВ У МОЛОДИХ СІМ'ЯХ

PECULIARITIES OF CONFLICTS IN YOUNG FAMILIES

У статті розглянуто особливості психологічних чинників і природу виникнення конфлікту в молодому подружжі. Показано фази перебігу конфлікту. Виявлено причини, за яких виникають конфліктні ситуації в подружній парі. Відомо, що ця проблема є актуальною для молодих сімей зі стажем шлюбу до 3 років. Дослідження проводилося серед сімей із низьким рівнем адаптації, які знаходяться в процесі здобуття навичок комунікації в подружньому житті. Запропоновано програму подальшої соціально-психологічної роботи, яка має спрямування на оптимізацію таких процесів.

Молода сім'я – відповідальний етап функціонування та розвитку інституту сім'ї. Саме молодим сім'ям властива найбільша кількість конфліктів, особливості виникнення й вирішення яких представлені в статті.

Основною особливістю молодої сім'ї є процес її становлення. Партнери, що починають жити разом у шлюбі, знайомляться один із одним у нових площинах взаємодії: спільний побут, розподіл ролей, функцій, обов'язків, відповідальності за організацію життя. З появою дитини важливим також постає питання про піклування та виховання дитини, розподіл часу й функцій партнерів батьків. У цей час особистісно партнери, як правило, зазнають змін і трансформацій, отже, потреби, інтереси, очікування, цінності, стратегії змінюються також, тому можна зробити висновок, що успішна, гармонійна взаємодія подружжя є процесом, що потребує постійної уваги й зусиль з боку обох партнерів. Подружній конфлікт вважають одним із видів розбіжностей, що призводить до подружньої дезадаптації. Причини виникнення внутрішньосімейних і зовнішніх конфліктів різноманітні. Конфлікти відбуваються через незадоволення потреб партнерів подружжя. У часі причини конфліктів у шлюбі й особливості перебігу та протікання конфліктів, як правило, змінюються.

Конфлікти в молодій сім'ї – це один із невід'ємних етапів подружнього життя. Вони можуть провокуватися з різних причин і мати різні масштаби.

У статті подано аналіз особливостей подружніх конфліктів у сім'ях із різним стажем спільного життя. Наведено дані, які дають змогу зробити висновок, що подружні взаємини зі зростанням шлюбного стажу зазнають значних змін на психологічному та соціально-психологічному рівні.

Ключові слова: молоде подружжя, комунікація, функції, ролі, очікування, цінності, інтереси, адаптація, оптимізація, конфлікт, конфліктна ситуація, сім'я.

The article considers the features of psychological factors and the nature of the conflict in a young couple. The phases of the conflict are shown. The reasons for which there are conflict situations in a married couple are identified. It is known that this problem is relevant for young families with marriage experience of up to 3 years. The study was conducted among families with a low level of adaptation who are in the process of acquiring communication skills in married life. A program of further socio-psychological work was proposed, which is aimed at optimizing such processes.

The young family is a responsible stage in the functioning and development of the family institution. It is young families with the largest number of conflicts, the peculiarities of the emergence and resolution of which are presented in this article.

The main feature of a young family is the process of its formation. Partners who start living together in marriage get to know each other in new areas of interaction: living together, the distribution of roles, functions, responsibilities, responsibilities for the organization of life. With the advent of the child, the question of the care and upbringing of the child also arises, distribution of time and functions of parents' partners. At this time, personal partners tend to undergo changes and transformations, so the needs, interests, expectations, values, strategies also change, so we can conclude that a successful, harmonious interaction of spouses is a process that requires constant attention and effort from both partners. Marital conflict is considered a type of disagreement that leads to marital maladaptation. Causes intra-family and external conflicts are diverse. Conflicts occur due to dissatisfaction with the needs of spouses. Over time, the causes of marital conflicts and the peculiarities of the course and course of conflicts usually change.

Conflicts in a young family are one of the integral stages of married life. They can be provoked for different reasons and have different scales.

The article analyzes the peculiarities of marital conflicts in families with different experience of living together. There are data that allow us to conclude that marital relations with the growth of marriage experience undergo significant changes at the psychological and socio-psychological level.

Key words: young couple, communication, functions, roles, expectations, values, interests, adaptation, optimization, conflict, conflict situation, family.

УДК 316.483

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.31.27>

Хоржевська І.М.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Рижкова І.О.

здобувач другого рівня вищої освіти
Медичного інституту кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

У житті кожної сім'ї виникають як позитивні, так і негативні моменти. Усі сім'ї регулярно стикаються з труднощами, які можуть або порушити звичне життя, або ці складні ситуації можуть сприйматися подружжям як новий етап у відносинах, який вплине на сімейне життя тільки позитивно.

Модель конфліктної поведінки подружжя зароджується ще на початку подружніх відно-

син, коли відбувається адаптація партнерів один до одного. Саме в цей період є важливою профілактика конфліктів, так як відбувається не тільки розподіл сімейних ролей і функцій, становлення основних традицій в сім'ї, а й виникає характер основних чинників, які породжують конфлікти, а звідси й способи їх вирішення. І на цьому етапі, коли сім'я тільки створена, необхідно, щоб кожен із подружжя

йшов назустріч один до одного й умів грамотно та конструктивно вирішувати конфліктну ситуацію, а також міг розв'язати цю проблему з найменшими негативними наслідками.

У сучасній психологічній літературі є значна кількість досліджень, присвячених вивченню чинників виникнення конфліктів у молодих сім'ях (Д.Д. Алексеєнко, С.Д. Алексеєнко, І.В. Ващенко Т.В. Зозуль, Л.В. Кондрацька, В.В. Корнієнко, Г.А. Кошонько); особливостей перебігу подружніх конфліктів (І.В. Іванова, А.В. Кравченко, Л.А. Никифорова, Л.І. Рішко, О.А. Столярчук, О.В. Щербатих); ефективному розв'язанню конфліктів у сім'ях (Л.О. Котлова, М.М. Мазурок, О.Г. Серєда).

Особлива увага в процесі розв'язання конфліктів належить посередництву, що підкреслювали в дослідженнях В.Б. Бучко, А.В. Даниляк, О.Г. Серєда. Утім здебільшого питання посередництва, медіації в сучасній Україні здійснюється вже з тими сім'ями, які ухвалили рішення про розлучення (Н.В. Гребеннік, Д.Е. Зубцов, В.П. Степико, М. Пірен).

Метою статті є дослідження й обґрунтування особливостей протікання конфліктів у молодих сім'ях.

Тематика конфліктів має величезне значення для вирішення різних проблем сім'ї. Конфлікти – це явище, яке неможливо уникнути в будь-яких сферах життєдіяльності людини, особливо, як уважають психологи, у сімейному житті.

Молоді пари відчувають безліч труднощів, так як основною особливістю молодої сім'ї є процес її становлення. Вивчення особливостей побудови відносин у молодих подружніх парах буде актуально, зважаючи на те що в наш час відбувається знецінення сім'ї, її ролі в суспільстві.

Конфлікти молодих сімей завжди цікавили дослідників, оскільки сім'я є одним із фундаментальних соціальних інститутів суспільства, потрібних людині для продовження свого роду, для передачі досвіду. У наш складний кризовий час необхідність створення міцного вдалого союзу зростає. Проблема якості подружніх відносин, досягнення благополуччя й отримання стабільності є центральною темою в психології сім'ї. З багатьма проблемами стикаються саме молоді сім'ї, які прожили разом до 3 років, як найбільш незахищена частина суспільства.

Конфлікт являє собою зіткнення протилежних інтересів двох або більше осіб, що супроводжується негативними емоціями. Вивчення причин конфліктів дає базу для вирішення багатьох психологічних, соціально-психологічних та інших проблем сім'ї та її членів [1]. Багато дослідників уважає, що конфлікти відбуваються через незадоволення потреб, неузгодженості мотиваційно-сміслових утворень особистості [2].

Найчастішою причиною подружніх конфліктів є незрілість партнерів, раннє одруження під впливом зовнішніх факторів і різних внутрішніх потреб і причин. Партнери, одружившись, усі свої невирішені питання та проблеми привносять у сім'ю. Навіть якщо до шлюбу був психологічно не готовий хоча б один з партнерів, у сім'ї виникає непорозуміння, взаємні докори, дисгармонія в комунікації та стосунках.

До факторів, що призводять до конфліктів, належать зменшення доходу сім'ї, надмірна зайнятість подружжя або одного з них на роботі, відсутність своєї окремої житлоплощі тощо. Вплив на сім'ю можуть чинити й зовнішні соціальні чинники суспільства. До них відносять зростання соціальної байдужості, культ споживання, який заважає людям ділитися не тільки матеріально, а й емоційно, утрату моральних цінностей, падіння устоїв, кризовий стан економіки й соціальної сфери держави [5, с. 161].

Причинами, які порушують взаємини молодого подружжя, є згасання взаємної любові, утрата довіри, емпатії, невміння конструктивно вирішувати проблеми, що виникають, неузгоджена рольова поведінка подружжя, розходження в уявленнях про подружнє життя й життєві пріоритети, різні потреби й цінності.

Гармонійно побудований шлюб задовольняє основні потреби партнерів подружжя та є оптимальним середовищем для дітей, що в ньому зростають. Правильність відносин між партнерами подружжя, вдало побудована комунікація всередині сім'ї є ключовим елементом. Якщо партнери беруть на себе зобов'язання й відповідальність піклуватися про свої відносини, якісно вирішувати проблеми та конфлікти в межах своєї родини або звертаються до сімейного психолога, отже, партнери беруть відповідальність за шлюб і сім'ю в цілому. Важливими є відкритий діалог, чесність і порядність у стосунках, а також уважність до потреб і феноменологічних особливостей партнера. Важливою в побудові стосунків також є довіра, емпатія та взаємоповага серед партнерів.

Експериментальне дослідження проводилося на базі ТОВ «Українсько-китайський центр Шовкового Шляху». У дослідженні брали участь тридцять подружніх пар (шістдесят осіб), експериментальну групу становили 15 молодих сімей, які перебувають у шлюбі до 3 років. Контрольну групу становили 15 сімей зі стажем шлюбу від 3 до 10 років.

Для дослідження причин виникнення конфліктів у сім'ях використовували такі психодіагностичні методики:

1. Опитувальник К. Томаса-Р. Кілмана.

Опитувальник, що розробив К. Томасом-Р. Кілман, призначений для вивчення схильності особистості до конфліктної

поведінки, виявлення певних стилів вирішення конфліктної ситуації. Методика К. Томаса дає змогу виділити типові способи реагування на конфліктні ситуації.

2. Методика «Рольові очікування партнерів» (РОП) А.Н. Волкової

Для визначення рольової сумісності подружжя використано соціально-психологічний опитувальник А.Н. Волкової «Рольові очікування й домагання у шлюбі» – РОП, спрямований також на вивчення подружніх орієнтацій у сімейному житті.

3. Методика «Взаємодія подружжя в конфліктній ситуації» Ю.Є. Альшиної, Л.Я. Гозмана, Є.М. Дубовської.

Для вирішення завдань вивчення поведінки в сімейних конфліктах призначений опитувальник Ю.Є. Альшиної, Л.Я. Гозмана, О.М. Дубовської «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (1987). За допомогою методики можна виявити найбільші конфліктні сфери в стосунках подружжя. В опитувальнику міститься 32 ситуацій, у яких описанні взаємодії подружжя, що мають конфліктний характер.

Опитувальник розроблений для чоловіків і для жінок.

Першим етапом дослідження було визначення специфіки подружніх конфліктів. Із цією метою використано опитувальник, розроблений К. Томасом – Р. Кілманом і призначений для вивчення схильності особистості до конфліктної поведінки, виявлення певних стилів вирішення конфліктної ситуації.

Таблиця 1

Аналіз результатів тестування

№ з/п	Тип конфліктної поведінки	%
1	Суперництво	32%
2	Співпраця	10%
3	Компромiс	10%
4	Уникнення	27%
5	Пристосування	21%

За результатами таблиці 1, одним із основних типів конфліктної поведінки є суперництво (32% за результатами опитування). Воно полягає в нав'язуванні іншій стороні пріоритетних для себе рішень. Суперництво виправдане у випадках: явної конструктивності пропонованого рішення; вигідності результату для всієї групи, організації, а не для окремої особистості; відсутності часу на дискусію з опонентом. Суперництво доцільно в сім'ї в екстремальних і принципових ситуаціях, при дефіциті часу й високій ймовірності небезпечних наслідків [9]. Наступним типом поведінки з високим показником є уникнення – 27%. Цей критерій характеризується спробою піти з конфлікту за

мінімуму затрат сил, відрізняється від аналогічної стратегії поведінки в ході конфлікту тим, що опонент переходить до неї після невдалих спроб реалізувати свої інтереси за допомогою активних стратегій.

21% – тип пристосування. Пристосування, або поступку, розглядають об'єкти конфлікту як вимушену або добровільну відмову від боротьби і здачу своїх позицій. Прийняти таку стратегію опонента змушують різні мотиви: усвідомлення своєї неправоти, необхідність збереження добрих стосунків з опонентом, сильна залежність від нього; незначність проблеми.

У 10% опитаних бачимо в межах нори, такий стиль поведінки при конфліктних ситуаціях, як компромiс. Він забезпечує часткове задоволення в конфлікті й власних інтересів, й інтересів опонента, що досягається за такої умови: «Я поступлюся тобі в чомусь, а ти мені – в іншому». Співробітництво також виражене лише 10% відсотках опитаних. У свою чергу, це – тип поведінки, який забезпечує максимальне задоволення в конфлікті власних інтересів та інтересів опонента.

Після опрацювання даних усіх учасників дослідження на графіку (рис. 1) ми зобразили середнє значення кожного критерію.

Як ми бачимо, на рис. 1 показано, що в молодих сім'ях зі стажем шлюбу до 3 років при конфліктних ситуаціях частіше використовується такий тип поведінки, як суперництво. Це свідчить про те, що молоді люди не готові поступатися своїми принципами, ідеями заради іншого, кожен намагається довести свою правоту. На другому місці ми бачимо пристосування та трохи менший результат у такого типу, як уникання. Такі поведінкові реакції негативно впливають на комунікацію в родині. Про це свідчать низькі результати за критеріями співпраці й компромiсів. Молоді люди не можуть навчитися домовлятися між собою і руйнують, отже, власні відносини.

Результати сімейних пар, які знаходяться в кризі 3–4 років, дещо кращі за попередні пари сімей. На першому місці також ми бачимо високі показники за типом поведінки суперництво. Пристосування й уникання знаходяться майже на одному, досить високому, рівні. Незважаючи на те що показники за такими поведінковими реакціями, як співпраця та компромiси, нижче від інших результатів, вони знаходяться в межах норми. Це свідчить про те, що в деяких випадках сім'ї використовують компромiси в конфліктах, можуть домовлятися один із одним і приходити до єдиного висновку [2].

Результати наступних сімей (криза 6–7 років) подібні до результатів перших досліджуваних. Найвищі показники за типом поведінки суперництво, уникання та при-

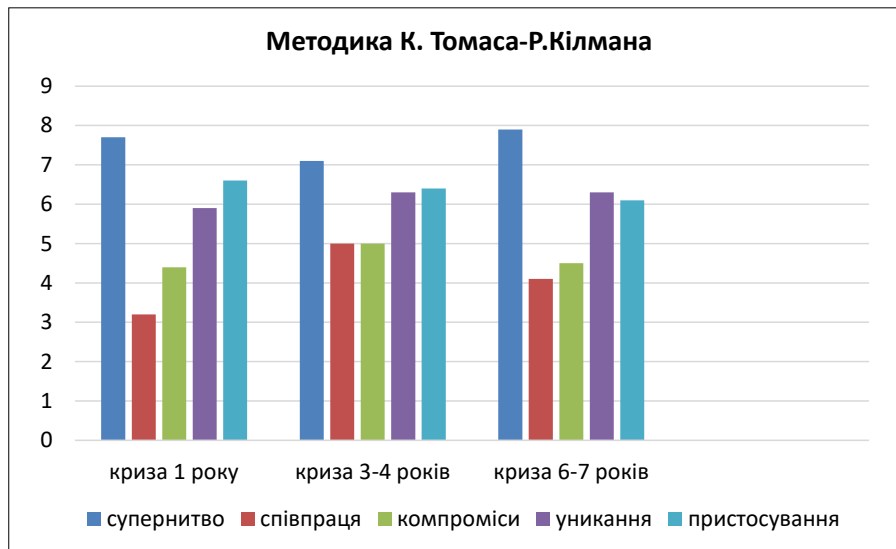

Рис. 1. Результати опитування сімей за методикою К. Томаса – Р. Кілмана

стосування. У цей період пари віддаляються один від одного, зникає емоційна близькість, подружжя втрачає нормальну комунікацію, що й спричиняє часті конфлікти. Про це також свідчать низькі показники за такими типами поведінкових реакцій, як співпраця та компроміси.

Аналіз про значущість певних сімейних функцій кожного з подружжя проведений за методикою РОП (автор А.Н. Волкова).

Вивчення стану, у якому перебуває кожен член сім'ї, показало, що вищий рівень незадоволення посилює конфліктну поведінку. У період загострення кризи сімейні пари часто відчують емоційну нестабільність, тривогу. Усі ці фактори посилюють напруження в сім'ї та викликають конфлікти на неусвідомленому рівні.

Дослідження рівня конфліктності сімей із різним стажем подружнього життя здійснювався за допомогою методики «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман). Спираючись на отримані в ході дослідження дані, ми можемо зробити такі висновки.

Використовувана нами методика дає змогу визначити не лише рівень конфліктності в парі, а й виділити ті сфери, які є найбільш конфліктними для сім'ї в цілому.

Результати дослідження сімей з подружнім стажем до 3-х років. Згідно з результатами дослідження, ми можемо зробити висновок, що в сім'ях, у яких спостерігаються конфліктні взаємини, рівень конфліктності коливається від -1 до -2. Це свідчить про високий рівень конфліктності. При цьому в цих сімей спостерігаються негативні, реактивні реакції партнерів подружжя на конфліктні ситуації.

Що стосується найбільш конфліктних сфер взаємодії подружжя, то в сім'ях із подружнім

стажем до 3-х років таких конфліктних сфер спостерігається 3 (рис. 2).

Діаграма відображає найбільш конфліктну сферу взаємодії подружжя в сімейному житті, як прояв домінування одним із подружжя (29%). Пояснюється це тим, що в перший рік сімейного життя неповністю узгоджені та визначені сімейні ролі, ще не відбулася повна адаптація членів подружжя. Лідерство має авторитарний характер, як правило, при цьому є тенденція до підкоренням іншого партнера, що призводить до виникнення конфліктної ситуації.

Проблеми стосунків із родичами та друзями (20%) стають на другому місці. Пояснюється тим, що на першому році подружнього життя стосунки з родичами є вкрай визначальними та важливими, тому що більшість молодих сімей, не маючи власного житла, має проживати з батьками, що дуже часто призводить до конфлікту декількох поколінь сім'ї. У такій ситуації батьки подружжя зазвичай накладають відбиток на стосунки в молодій сім'ї, що призводить до виникнення конфліктів.

Також варто зазначити таку домінуючу сферу конфлікту, як проблема розходження в ставленні до грошей (13%), оскільки конфлікти на ґрунті грошей мають досить значне розповсюдження, бо матеріальне становище молодого подружжя в багатьох випадках є нестабільним і може залежати від інших осіб, наприклад, від батьків чи родичів.

Отже, проаналізувавши результати в конкретному віковому періоді існування сім'ї, можемо зробити такі висновки: у сім'ях із подружнім стажем до 3-х років ми спостерігаємо середній рівень конфліктності при негативних і пасивних реакціях подружжя на конфліктні ситуації.

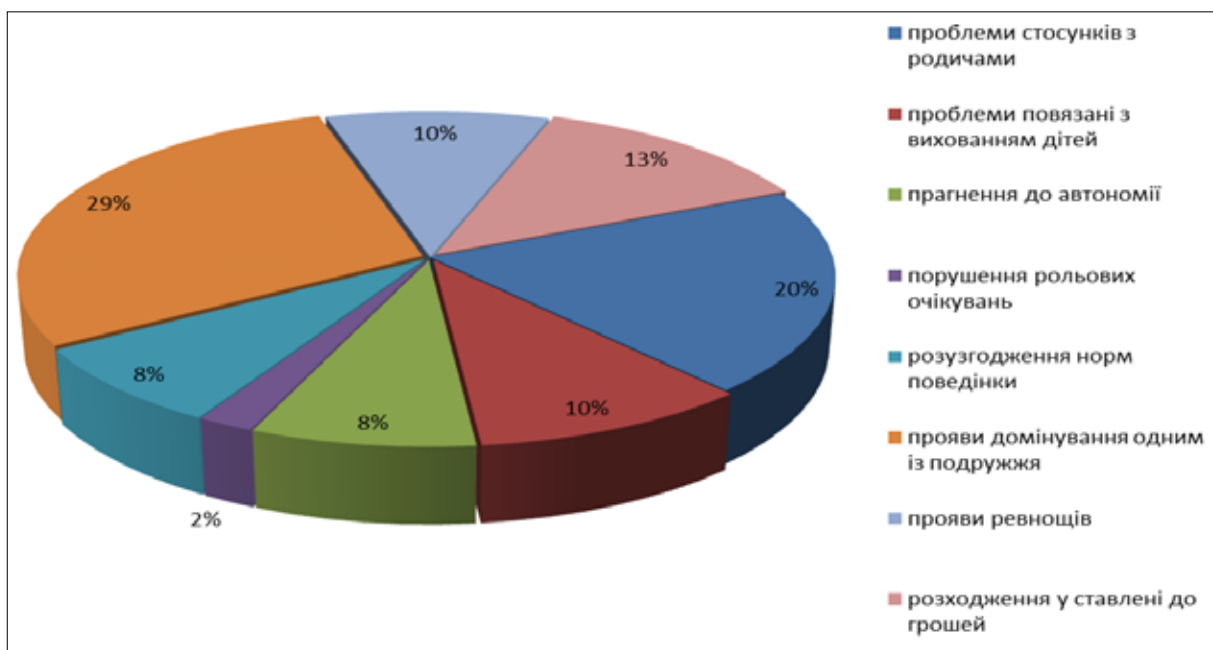

Рис. 2. Відсоткове співвідношення конфліктних сфер взаємодії сімей із подружнім стажем до 3-х років

Аналізуючи сферу взаємодії, ми бачимо, що домінують такі проблеми, як *порушення рольових очікувань і питання, пов'язані з вихованням дітей (29% і 17%)*. Отже, на нашу думку, ці дві сфери мають зв'язок у процесі виникнення конфліктів у сім'ях. Це пояснюється тим, що на цьому етапі існування сім'ї можуть змінюватися сімейні ролі. Наприклад, коли діти починають відвідувати зовнішні соціальні заклади, як результат, змінюється графік батьків, відбувається перерозподіл обов'язків і змінюються особливості виховного процесу. Тому може виникати неузгодженість стосовно рольових очікувань від партнера.

Отже, ще однією конфліктною сферою як у групі досліджуваних сімей із подружнім стажем до 3 років, так і в групі зі стажем від 3 до 10 років є саме *проблеми стосунків із родичами та друзями (20%)*. Зі зміною сімейних ролей та обов'язків у сім'ї залишається менше часу для проведення його з родичами чи друзями або, навпаки, коли один із подружжя більше часу приділяє друзям і родичам порівняно з партнером. Така ситуація поступово призводить до виникнення конфлікту.

Таким чином, розглянуто результати дослідження рівня конфліктності сімейних пар із різним часом проживання в шлюбі за методикою «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях». Також проаналізовано та пояснено, які саме сфери взаємодії подружжя є найбільш конфліктними й чим саме це може бути спричинено.

Корекційна терапевтична програма подолання сімейних конфліктів проводилася поетапно:

- індивідуальні та групові консультації членів сімей, що включали обговорення проблематики конфліктів, почуттів, потреб, побажань, питань щодо корекційного процесу;
- упровадження методів психокорекції;
- обговорення актуальних психічних процесів, що члени сімей проживають протягом корекційного періоду;
- рекомендації й «домашні завдання» для членів сімей.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз психологічного стану, у якому перебуває кожен партнер у шлюбі, показав таке: частота й інтенсивність конфліктів у шлюбі рівнопропорційна реалізації власних феноменологічних потреб кожного партнера у шлюбі та партнерстві. У період загострення кризи сімейні пари часто відчувають емоційну нестабільність, тривогу. Усі ці фактори посилюють напруження в сім'ї та викликають конфлікти на рівні свідомого й несвідомого.

За допомогою методики «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (автори: Ю.Є. Альошина, Л.Я. Гозман) здійснено дослідження рівня конфліктності сімей із різним стажем подружнього життя.

Отже, методика, що нами використана в дослідженні, дала змогу визначити рівень конфліктності в парі та виділити ті сфери, які є найбільш конфліктними для сім'ї.

За результати дослідження сімей із подружнім стажем до 3-х, можна зробити висновок, що в сім'ях із конфліктними взаєминами рівень конфліктності буде коливатися від -1 до -2.

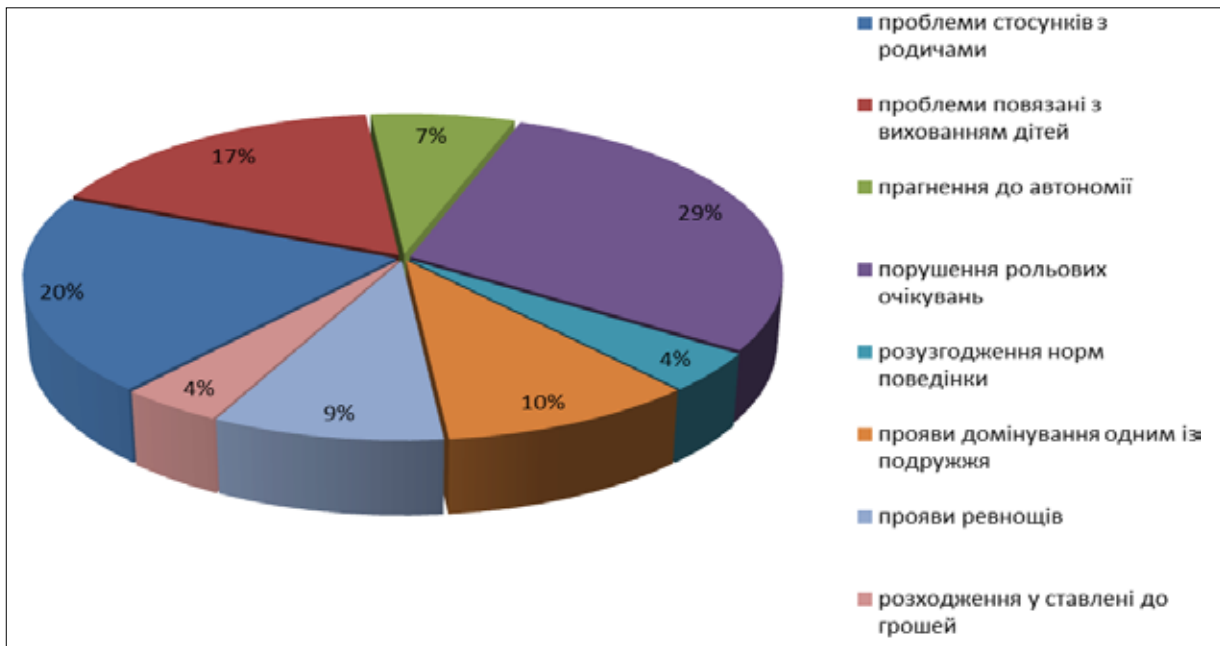

Рис. 3. Відсоткове співвідношення конфліктних сфер взаємодії сімей із подружнім стажем від 3 до 10 років

Також у цих сім'ях спостерігається деструктивна, реактивна реакція партнерів подружжя на конфліктні, тригерні ситуації.

За результати дослідження сімей із подружнім стажем від 3 до 10 років, можна зробити висновки, що порівняно з попередньою категорією сімей переважно спостерігається середній рівень конфліктності при негативній і пасивній реакції партнерів подружжя на конфліктні ситуації.

Для покращення та нормалізації сімейних відносин в умовах кризи розроблені методичні рекомендації. Рекомендації написані на основі висновків дослідження та після опрацювання всіх результатів. Такі поради допоможуть сім'ям у складних ситуаціях, комунікативних непорозуміннях, під час конфліктів. Рекомендації надавалися не лише учасникам тренінгу, а й усім сімейним парам, які проходили дослідження.

Аналіз психологічної літератури свідчить, що сім'я є гнучкою соціальною системою, яка швидко змінюється й адаптується до процесів, що відбуваються в соціумі, але поряд із цим функціонує й розвивається за своїми законами, нормами та правилами. Сімейні конфлікти – це протиставлення між членами сім'ї на основі зіткнення протилежно спрямованих мотивів, інтересів, потреб і поглядів.

Основне завдання корекції сімейних дисфункцій – усунення симптомів когнітивних, особистісних, поведінкових порушень у членів сім'ї; опанування партнерами подружжя конструктивних патернів взаємодії в ситуаціях сімейної кризи, конфліктів і комунікативних непорозумінь.

Програма корекції сімейних дисфункцій спрямована на когнітивну, особистісну та поведінкову сфери подружжя. Завданням психокорекції є особистісно орієнтована терапія конфліктогенних характерологічних рис партнерів, допомога в разі виявлення психологічної несумісності партнерів, закріплення нових сформованих способів більш ефективної та гармонійної взаємодії. Перспектива подальших досліджень полягає в розробці та впровадженні програми психопрофілактики дисфункційного розвитку сім'ї, зумовленого конфліктним спілкуванням.

Представлені способи конструктивного вирішення сімейних конфліктних ситуацій допомагають навчитися партнерам у шлюбі більш ефективної й гармонійної комунікації, взаємодії, вирішенню конфліктів, формуванню вміння аналізувати сімейні проблеми, приймати обґрунтовані рішення, регулювати негативні емоційні стани, прогнозувати наслідки своїх вчинків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Т.В. Психологія сучасної сім'ї: монографія. Санкт-Петербург: Річ, 2015. 436 с.
2. Бодальов А.А. Психологія міжособистісних відносин. *Питання психології*. 2015. № 2. С. 18.
3. Бондарчук О.Й. Психологія сім'ї. Харків: Вид-во НУА, 2016. 386 с.
4. Бондаровська В. Стадії розвитку сім'ї. Види сімейних конфліктів. Київ: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2015. С. 12–15.
5. Вареца Е.С., Скиба Н.В. Природа и разрешение конфликтов в молодой семье. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3 «Педагогика и психология»*. 2016. С. 90–96.

6. Васильченко О.М. Сучасні підходи до дослідження сім'ї у психології. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 24. С. 221–228.

7. Ващенко І.В. Особливості сімейних взаємин у сучасних подружніх парах. *Наука і освіта*. Одеса, 2015. № 3–4. С. 13–17.

8. Ішмуратов В.А. Конфлікт і злагода. Київ : Наука, 2015. 376 с.

9. Ткачук Т.А., Іщенко А.С. Психологічні особливості взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 227–230.